

Cemevlerinin Temsiliyeti Üzerine

Ceren Selmanpakoğlu

2007

Cemevlerinin Temsiliyeti Üzerine

Alevi inancı ve anlayışı, *kâmil-insan* veya Hz. Ali olarak betimlenen, varlığın özünü oluşturan iç enerjiye ulaşmayı temel alır. Bu öze ulaşmak, Hakk'ka ulaşmak; yani gerçeğe ulaşmak ve böylece gerçekle bir olmayı temsil eder. Cemevlerinde yapılan, bu özetle tanımlanmış benliğin yolculuğu cem törenlerinde (*ayin-i cem*) canlandırılır. Bu tören ve dolayısıyla da cemevleri, Alevi anlayışını oluşturduğu için, 'ibadet yeri' olarak tanınmaları, Alevi topluluğunun varlığının İslam içi veya dışında kabullenilmesi için önemli bir rol oynamaktadır.

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Hz. Ali'nin halife olması gerekirken, ona halifeliğin verilmemesi İslam içinde ilk bölünmeye neden olur. Bu bölünmeden "Şi'ite Ali" yani Ali'nin yandaşları anlamını taşıyan Şiilik ortaya çıkar. Hz. Ali'nin, daha sonra oğlu Hz. Hasan'ın ve Kerbela Olayı'nda da diğer oğlu Hz. Hüseyin'in (M.S. 680) öldürülmesiyle İslam, Sünniler ve Şiiler olmak üzere radikal şekilde bölünmüştür.

765'lerden sonra Orta Asya'daki Türkler İslam'la tanışır ve bazıları Sünniliğe bazıları da Şiiliğe katılır. Ancak İslam'dan önce Türkler Ağaç Kültü'nden Gök-Tanrı Kültü'ne; Şamanizm'den Budizm'e; Zerdüştlük, Maniheizm gibi İran Dinlerine kadar çok çeşitli dinlerin etkisinde kalmış ve her birinden ötekine geçişte bir önceki inancın çatışmayan özelliklerini devam ettirmişler, çatışmaları da yeni dine uygun şekilde adapte etmişlerdir. İslam'a geçişte de farklı olmamış ve eski inançlarının ve geleneklerinin özelliklerini İslam'a adapte etmişlerdir¹. Buna en iyi örnek İslam'ın kabulü sırasında İslam'ın içinden, haksızlığa uğradığı düşünülen Hz. Ali figürünü benimseyip, onu, önceki anlayışlarıyla

---

¹ Ocak, *Alevi Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 53, Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 207.

harmanlamalarıdır. Ancak göçebe ve köylü olan topluluk Kuran'ı benimseyememiş ve eski geleneklerini sürdürmüşlerdir.²

13. yüzyıla gelindiğinde, Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli ile Anadolu düşünce-yaşamı bakımından altın çağını yaşamaktadır. Hacı Bektaş Veli, ileride Alevilik olarak adlandırılacak öğretinin temelini kurmuş ve aktarılmasını sağlamıştır. Hacı Bektaş Veli insan aşkını insanların en yüksek hedefi olarak öğütlemiş ve İslam'ın beş temel kuralını ve diğer dîni dogmaları reddetmiştir³. Bunun altında daha önce bahsedilen inancağların adapte edilme geleneği ve buna bağlı olarak da insanın öncelikli olma anlayışı yatmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin isminin verildiği Bektaşîlik, ölümünden çok sonra, 16. yüzyılda, Balım Sultan tarafından kurulmuştur. Balım Sultan, Bektaşî inancını, geleneğini ve törenlerini bütünleştirmiş ve kurallaştırmıştır.

Alevi-Bektaşî inancında insan Hakk'ka ulaşmak için doğar. "Hakk ile bir olmak" ifadesindeki 'Hakk' kelimesi hem 'Tanrı' anlamında hem de 'gerçek' anlamındadır ki aslında Hakk kelimesiyle 'gerçek' kastedilmektedir. Gerçeğe ulaşabilme yolculuğu; ham doğan insanın *kâmil-insan* olma, yani olgunlaşma yolculuğudur. Bu yol dört kapı ile temsil edilir: Birinci kapı; *Şeriat Kapısı*dır ve kişi temel bilgileri öğrenir, ikinci kapı; *Tarikat Kapısı*dır, Alevi-Bektaşî yolu öğrenilir, üçüncü kapı; *Marifet Kapısı*dır, kişi inancın özünü öğrenme yolunda daha derinleşir, dördüncü kapı; *Hakikat Kapısı*dır, kişi kendi nefsini yener, kendisinin üstesinden gelir ve "Hakk ile hak olmaya" hazır olur, yani gerçeği kavrar ve *kâmil-insan* noktasına ulaşır. Ancak belirtmeli ki bu noktaya ulaşmak aslında mümkün değildir, önemli olan ulaşmaya çalışma niyetidir.

---

² Ocak, *Alevi Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, 55.

³ Köprülü, *Islam in Anatolia after the Turkish Invasion*, 29.

Alevilik, ortadoksinin ‘gerçek inanç’ ve ‘mutlak Gerçek’ gibi kavramlarını terk etmiştir. Çünkü birçok inancı bağdaştırma (senkretik) yapısı, tüm insanlığın *birliği* üzerine, insanı öncelikli kabul ederek Tanrı’yı ya da diğer deyimle Gerçeği insanın özü olarak tanımlayarak kurulmuştur.⁴

Alevi-Bektaşî öğretisi cem törenleri aracılığı ile aktarılır ve törenin yapıldığı yere cemevi denir. Ancak tanımlı yerlerin dışında her ev cemevi olarak belirlenebilir. Şamanizm’deki, kadın ve erkeklerin birarada yapıldığı, vecd aracı olarak kımız içilen ve dans edilen kurban törenleri, İslam’ın kabulünden sonra da cem töreni olarak Bektaşîliğe ve daha sonra da Aleviliğe aktarılmıştır. Temelini Şaman ritüelinden alsa da İslamiyet sonrası ve devamında da zaman içinde değişimlere uğramıştır. Cem; arapçada ‘birleşmek’ ve ‘toplanmak’ anlamını taşıırken, farsçada İran’ın Zerdüşt dininde şarabı bulan şahın adıdır ve Esat Korkmaz Alevilikteki ‘cem’in Zerdüştlükte yapılan içkili toplantıdan geldiğini söylemektedir⁵. Cem törenini *dede* yürütür ve topluluk içinde küs olan olup olmadığını sorarak törene başlar. Eğer varsa önce onların anlaşması sağlanır. Bu eylem halk mahkemesi olarak görülebilir. Daha sonra oniki hizmetler belirlenir. Bu servisler aşkın bir hizmete eşdeğerdir. Hizmet eden kişi kendini başkalarından üstün görmez ve kendi kişiliğinin üstesinden gelerek alçakgönüllülükle manevi farkındalığa ulaşır.

Cem töreninde evrenin yaradılışı, Hz. Muhammed’in göğe yükselişi –miraç- ve Kerbela gibi olaylar yeniden canlandırılır. Bu canlandırmalar tarihî olaylardan yola çıkarak yapılsalar da, bu sembolik ritüellerle alt anlamlar salıverilmeye çalışılmaktadır. Bu sembollerin en temeli, Sünnilikte Hz. Ali etten kemikten bir kişilik olarak ele alınırken, Alevilikte mitik –efsanevî-, temsilî bir kişilik olarak düşünülmesidir. Törende temel olarak

---

⁴ Selmanpakoğlu, *The Formation of Alevi Syncretism*, 97.

⁵ Korkmaz, *Anadolu Aleviliği*, 206.

göze çarpan ‘Allah-Muhammed-Ali’ söylemi insanlığın yaratımının sembolü niteliğindedir. Kişinin kendi iç benliğine doğru dönmesi ve bu içsel varlığa doğru giden dairesel döngüyü temsil eder. Bu dönüş te ‘çağrı’ ile başlar; cem’e çağrıdır bu ki *dede* bu yolculukta arabulucudur. Yolculuğun başlamasıyla anlaşılır ki hepimizin içindeki bilinç bir ışık niteliğinde Hz. Ali’dir. Bu ışık ilahî sûrettir ve bu nedendir ki her varlık yaşayan Kâbe’dir; yani her varlık kutsaldır. Bu anlayıştan yola çıkarak, kadın ve erkeklerin birarada katıldığı cem törenlerinde, katılanlar arasında fark gözetilmez. Cemevinin girişindeki eşiği geçen her varlık eşittir. Tam da bu nedenle, Alevilikte ‘her yaşayan Kâbe’ yani canlı için ‘can’ ifadesi kullanılır. Kâbe ifadesinin bu şekilde kullanılmasından da anlaşılacağı gibi ortadokside kutsal sayılan yer, Alevilikte insana dönüşmüştür.

Alevi-Bektaşî öğretisinin temelinde aşk, hoşgörü ve alçakgönüllülük yatmaktadır. Ama ‘iyi bir insan olmak’ gibi ifadeler geçerli değildir çünkü iyi bir insan olma düşüncesinde hâlâ ego vardır. Önemli olan sembolik düzenin getirilerinden kendini kurtarmak ve kendi içine dönmektir. Bu içe dönüşte hiyerarşi olmadığından ve her varlığın ‘can’ olmasından dolayı ‘cem’ kelimesinin ‘birleşme’ anlamında kullanılması mânalıdır. Ancak bu anlayışa ulaşmak yani benliğinden kurtulup *kâmil-insan* olmak zamanla kazanılır ve o zaman artık Hakk; *gerçek*, arabulucusuz bilinebilir. Dolayısıyla bu yolculuğun temel öğelerinden kabul edilen cem törenleri ve dolayısıyla cemevleri Alevi topluluğu için önemli rol oynar.

Tek tanrılı dinlerde, ibadet yerleri Tanrı’ya ibadet edilen yer niteliğindedir. Halbuki Alevi inancında cem töreninde gerçekleşen herşey bir iç yolculukla ilişkilidir. Tanrı kavramı herkesin içindeki bir olgunlukla özdeştir. ‘Cem’ kelimesi ‘birleşme’ anlamını taşıırken, ‘cami’ kelimesi ‘Tanrı tarafından onurlandırılan ev’⁶ anlamındadır ve ‘mescid’ yani ‘secde

---

⁶ Monahan, “Places of Worship.” Guardian.

edilen yer’de olduğu gibi Tanrı’ya secde etmeyi temsil eder. Diğer bir deyişle ‘Tanrının evi’ anlamı yüklenmiştir.⁷ Camide yapılan herşey Tanrı’nın onayı için yapılırken, cemevinde yapılanlar kimsenin onayını gerektirmeden, sadece kişinin kendi benliğinden sıyrılabilmesi için yaptığı iç yolculuğa aracı niteliğindedir. Ortadoks İslam’da adalet Tanrı’ya bırakılırken, Alevilikteki adalet cemevlerinde topluluğun kendi ortak kararları doğrultusunda sağlanmıştır. Törenin başlangıcında dargın olanların sorulması ve varsa onların barıştırılmasını sağlamak için topluluğun tartışabilmesi yüzyıllar boyunca sosyal bir fonksiyon niteliğine sahip olmuştur. Böylece topluluk hem sosyalleşme imkanı bulmuş hem de sorunlarını ifade edebilme, haklarını arayabilme ve düşüncelerini ve inançlarını paylaşabilme imkanına sahip olmuşlardır. Elbetteki günümüzde merkezi adalet sistemi cem törenlerinin bu özelliğini ortadan kaldırmışsa da, sembolik nitelikte bile olsa uygulanmasıyla birlikte yukarıda bahsedilen daha birçok nitelik nedeniyle cemevleri Alevi topluluğu için hâlâ önemlidir.

Cemevlerinin ibadet yeri olup olmadığı ve Aleviliğin İslam’ın içinde olup olmadığı konuları 1990’lardan itibaren gündeme gelmeye başlamıştı ve bugünlerde Başbakan Tayyip Erdoğan’ın Alevi dernek ve temsilcileri Muharrem orucu nedeniyle iftar yemeğine davet etmesiyle tekrar yoğunluk kazandı. Gerek hükümetin gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Sünni anlayışı temsil ediyor olmaları, verdikleri demeçlerde Aleviliği nasıl gördüklerini açığa çıkarıyor. Cami’ye gitmeyen, oruç tutmayan yani ortadoks İslam’ın şartlarını kabul etmeyen –çünkü bunlar *zahiri*, yani dışarıdan göstermelik yapılan eylemler olarak kabul edilir ve asıl önemli olanın *batını*, yani içsel ibadet olduğu düşünülür- Aleviliğin kendine has geleneklerinin Sünnilikten *başka* olduğunu bilmektedirler. Fakat bu *başkalıkla* ancak gerçeği saklayarak ve onu Sünnileştirerek başedebilmektedirler. Muharrem orucu davetinde

---

⁷ Kaygusuz, “Namaz, Cami ve Cemevi.”

de bunu gözlemlemekteyiz. Alevi toplulukları arasında dahi artık bu orucun nadiren tutulduğu ve geriye sembolik olarak aşure yapımının kaldığı Muharrem ayında tutulan Muharrem orucu, Hz. Hüseyin'in katledildiği Kerbela olayının yasını tutma niyeti taşır. Dolayısıyla bu orucun iftarını şölenleştirmek yapısına aykırı bir tavır içerir. Ama Tayyip Erdoğan'ın böylesi bir davetinin altında -siyasi nedenleri saklı tutularak- Aleviliğin *başkalığıyla* başedebilmesinin bir yöntemi olan Sünnileştirme çabası vardır. Muharrem orucunu Sünnilikteki Ramazan orucu formatına sokmaya çalışmak, bu orucu indirgeyerek Aleviliğin *başkalığı* ile mücadele etmeye çalışması nedeniyledir. Peki bu *başkalık* nereden kaynaklanmaktadır? Bahsedildiği üzere cem törenlerindeki ritüeller kişinin kendi içine doğru yapılan bir yolculuğu temsil eder. Her ne kadar bu ulaşılmaya çalışılan iç benlik Hz. Ali ile ifadelendirilse de Hz. Ali İslamî ve tarihî kişilik olmaktan çıkar ve varlığın özü haline gelir. Ortadokside insanın Tanrı'ya bu hayatta ulaşması mümkün değildir çünkü Tanrı ulaşılamaz yüksek bir mertebededir. Fakat Alevilikte bu hiyerarşi mevcut değildir, Tanrı zaten kişinin kendi içindeki özdür. Yani kendisidir. Tam da Aleviliğin rahatsız eden *başkalığı* buradan kaynaklanmaktadır. Bu durum, Aleviliğin, ortadoks İslam'a karşı bir tehdit gibi görülmesine neden olur. 'Azınlık' olmadığını bildiğin Aleviliğin kendi inancını tehdit ettiğini düşünmek –kendi kendine tehdit-miş zannetmek- burada kendi korkularının bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Tam da zaten bu nedenle, başedebileceğin şekilde dönüştürmek için indirgenmelidir. Tayyip Erdoğan'ın "eğer Alevilik Ali'yi sevmekse, ben de Aleviyim" demesi buna en iyi örnektir. Önce Aleviliği sadece Ali'yi sevmeye indirger ve daha sonra "ben de Aleviyim" diyerek tehditi içselleştirir. Fakat bu içselleştirme onu anlamaya bağlı olarak değil, indirgendiği müddetçe içselleştirmektir. Zaten *öteki*, kendi bakış açına dönüştürülüp indirgenmediği sürece nasıl içselleştirebilir ki? Diğer bir deyişle bu *başkalığın* indirgenmesidir.

Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu'nun 2004'teki "Aleviler azınlık değil, İslamın alt inanç grubudur. Her gruba hizmet götüremeyiz. Böyle olursa, Aczimendiler talepte buldukları zaman ne olur?"⁸ şeklindeki açıklamasında, bir yıl sürüp ortadan kaybolan sapkın bir grup olan Aczimendiler ile Aleviliği aynı kefeye koymuştur. 2007'nin son ayında TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda konuşan AKP Kırıkkale Milletvekili Mustafa Özbayrak'ın "Alevilere tahsisat yapılırsa, Mecusiler, Bahaviler, Satanistler de ayrı taleplerle gelirlerse ne olacak?" şeklindeki açıklaması da Alevileri Satanistler ile bir tuttuğunu gösteriyor. CHP'lilerin uyarısı üzerine açıklama yapma ihtiyacı duyan Özbayrak, "Kimse Alevileri sapık anlayışlarla bir tutamaz. Alevilik Şia'nın bir koludur. Şia mezhebinin diğer kolları da ayrı bütçe isterse ne yapacağız? Bunun sonunun olmadığını söylemek istedim"⁹ diyerek de Aleviliğin Şii'liğin bir kolu olduğunu söyleyerek ikinci bir yanlış yapmaktadır. Anlaşıyor ki Aleviliği sapkın veya başka inançlarla aynı nitelikte bulma durumu Aleviliğin doğrudan ya da orjinalden –Sünnilikten- sapmış veya sapkınlaşmış görüldüğünü gösteriyor. Aynı şekilde "alt-inanç grubu" ifadesindeki "alt" yine bu sapkınlığa ya da *başkalığa* gönderme yapar. Aleviliğin Şii'liğin bir kolu şeklinde ifade etme ihtiyacı, daha önce de bahsedilen *başkayı* kendi inanç sisteminin içine dahil ederek onunla başedebilme dürtüsünün işaretidir. Görüldüğü gibi Alevilik indirgenmeli veya sapkın görülmelidir. Çünkü kendi inancına tehdit gibi gördüğün inanaçla ancak bu şekilde başedilebilmektedir.

Diğer bir tafattan, Alevilerin, hem camileri hem de cemevlerini ibadet yeri olarak kabul etme isteği, *öteki* olmak istememek ve tam da bu durumun onları *öteki* yapması arasında kalarak *ötekinin* kendi içindeki mücadelesidir. Cemevlerinin ibadet yeri olarak kabul

---

⁸ Aydın, "Azınlık' Tepkisi." Milliyet.

Demir, "Alevi resist being singled out as a minority." Turkish Daily News.

⁹ "AKP'li Vekilin Alevi Gafi." Radikal.

edilmesini istemek Alevilerin kendi içlerindeki *başkalıktan* kurtulma çabasıdır. Ama aynı zamanda, Tanrı ve Can; İslam öncesi inanç sistemleri ve İslam arasında kalma durumu onları tam da *öteki* yapan şeylerdir ve bundan kaçılmaz. Belirtildiği gibi cem törenleri Aleviliğin temel taşlarından biridir fakat cemevlerinin ibadet yeri olarak kabul edilmemesi halinde yüzyıllardır süren inanç ve anlayışın ortadan kaybolacağını sanmak sadece kimlik kaygısından kaynaklanır. Anlaşılabileceği üzere kişinin kendi varlığını temsil eden kimliğini kaybetme korkusu vardır. Kişiler veya topluluklar kimliklerini meşrûlaştırabilmek için sembolik temsillere dayanırlar. Aleviler için bugün bu sembolik temsil cemevleridir. Gerçekten cemevlerinin ibadet yeri olup olmadığını sorgulamaksızın, aslında kimliklerinin meşrûiyeti için bunu talep etmektedirler. Kendilerini temsil etmeyen, hatta Sünnilik dışında başka birşeyi temsil etmeyen bir Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı, varolan sistem içinden kendilerine buldukları bir çözümdür. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılmasını sağlayamamaktadırlar. Böylece varolan anlayışın içine düşerek kendilerini baskın inancın biçimlerine sokarak meşrûiyet kazanmaya çalışmaktadırlar. Ortadoks inanç *başkalığı* kendine tehdit görürken, heteredoks inanç, varlığını sürdürebilmek için ortadoksinin literatürüyle kendine yol bulmaya çalışmaktadır. Halbuki cemevleri ibadet yeri olma niteliğinden çok daha kapsamlı fonksiyonları olan mekanlardır.

Dolayısıyla siyasi ve sosyal hayatta, Alevilerin öncelik saydığı ve öğretilerinin aktarımının sağlandığı cemevlerinin kendi talepleri biçiminde tanınması önemlidir. Ancak nasıl tanımlanması gerektiği iyi düşünülmelidir. İbadet yeri olarak tanımlanması halinde, heteredoks yapısına ters düşerek kendini ortadoksiye adapte etme eylemi içine düşme tehlikesi yaşanır. Tek çözüm yıllardır birçok Alevi derneğinin ve kimi temsilcilerin ifade ettiği gibi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeniden düzenlenmesi gibi gözükmektedir. Sadece

tek bir mezhebin gerekleri için bütçenin ayrıldığı ve sadece onun temsil edildiği Diyanetin tekeline -Sünniler de dahil her bireyin kendi anlayışı kapsamında olan inancın- bırakılmayacak kadar tekil olduğunun farkedilmesi gerekmektedir. Zaten laiklik ilkesi de bu anlama gelir. Ancak o zaman Aleviler de cemevlerinin ibadet yeri sayılması için baskın söylemin dilinden konuşmaktan kurtulabilir. Elbette ne bir günde ne de bir yılda bu düzenleme yapılamaz, yapılmamalıdır. Anadolu'nun zengin inanç ve kültür yaşamının tamamını kapsayabilecek bir proje düşünülmelidir. Hem çoğunluğun azınlığa iktidarı hem de azınlığın çoğunluğa iktidarı sınırlarından kurtulup, demokrasi tanımının gereği hayata geçirilmelidir. Yani sayı hesabından uzak her bireyin hakkının aranması üzerine odaklanılmalıdır. Türkiye bunu öğrenmeye çalışırken de, Aleviler *kâmil-insanı* bulma yolculuklarını, temel aldıkları hoşgörü felsefesiyle, ister Alevi ister değil yeni nesillere anlatmaya devam etmelidir. Aleviliğin varlığının sürmesi cemevlerinden çok buna bağlıdır.

Kaynakça

Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (La Turquie pré-ottomane, 1998). Trans.

Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Demir, Gül. “Alawis resist being singled out as a minority.” Turkish Daily News, 1/5/2005.

<http://www.alevibektasi.org/dailynews.html>

Aydın, Hasan. “‘Azınlık’ tepkisi.” Milliyet, 11/11/2004.

<http://www.milliyet.com/2004/11/11/siyaset/siy01.html>

Kaygusuz, İsmail. “Namaz, Cami ve Cemevi.”

http://www.t-k-p.org/alevilik/namaz_dua.htm

Korkmaz, Esat. *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları, 2000.

Köprülü, Mehmet Fuat. *Islam in Anatolia after the Turkish Invasion*. Trans. ve Ed.

Gary Leiser. Salt Lake City: University of Utah Press, 1993.

Monahan, Jerome. “Places of Worship.” The Guardian, 23/10/2003.

<http://education.guardian.co.uk/primaryresources/story/0,12430,1047500,00.html>

Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul:

İletişim Yayınları, 2000.

Selmanpakoğlu, Ceren. *The Formation of Alevi Syncretism*. Yüksek Lisans Tezi, Bilkent

Üniversitesi, 2006.

“AKP’li Vekilin Alevi Gafı.” Radikal, 01/11/2007.

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=237518>